

Tezkirede Tarih Okumak: Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de Nadir Şah'ın Musul ve Kars İşgali

Reading History in a Poet Biography: Nadir Şah's Invasion of Musul and Kars in Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid

Özgür Kıyçak * Öz

Klasik Türk edebiyatında tezkireler birçok bakımdan değer taşımaktadır. Özellikle biyografik bilgi kaynağı olmaları bakımından edebiyat tarihinin aydınlatılmasında temel kılavuz olarak yer alır. Dil ve üslup bakımından ise kendine özgü tarzı ile başlı başına edebî bir değeri haizdir. Biyografik ve edebî değerlerinin yanı sıra tarihî bakımdan verdikleri bilgiler de oldukça özgün bir nitelik arz etmektedir. Tezkire türünün son örneklerinden biri olan Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de birçok tarihî bilgi yer almaktadır. Hâlid adlı şairin biyografisinde yer alan tarihî bilgiler bu türdendir. Ali Emîrî, eserinde Hâlid'i kısa bilgilerle tanıtır ve şairi tanıttığı bu maddede uzun bir tarihî bahis açar. Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali ayrıntılı biçimde ele alınır. Ali Emîrî, tezkireci kimliğinin yanı sıra bir vakanüvis gibi olayları yorumlar ve yaşanan hadiseler sebebiyle kaleme alınan şiir örneklerine yer verir. Tezkire, bu madde çerçevesinde künye yazıcılığını esas alan şuara tezkireciliği anlayışından farklı bir nitelik gösterir. Çalışmanın amacı, klasik Türk edebiyatının biyografi türlerinden biri olan tezkirelerin biyografik ve edebî değerlerinin yanı sıra tarihî bakımdan da özgün bilgiler içerdiğini tespit etmektir. Çalışmada Ali Emîrî'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid adlı tezkiresinde ele aldığı Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali örneği çerçevesinde tezkire türünde tarihî muhtevanın yeri belirlenmekte; tezkirelerin tarihî bakımdan önemli bilgi kaynakları olduğu sonucuna varılmaktadır.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
kiycakozgur@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1415-1443
Kars / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature
kiycakozgur@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1415-1443
Kars / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Tezkire, tarih, tarihî şiir, Nadir Şah, Musul ve Kars işgali.

Abstract

In classical Turkish literature, poet biographies are valuable in many respects. Especially in terms of being a source of biographical information, they serve as a basic guide for the elucidation of literary history. They hold intrinsic literary value, characterized by a unique language and style. In addition to their biographical and literary value, the historical information they contain is also highly distinctive. Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid, one of the last examples of poet biography, contains a substantial amount of historical information. The historical information in the biography of the poet Hâlid is of this kind. Ali Emîrî introduces Hâlid with brief information in Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid and gives a detailed historical account in this entry. Nadir Şah's invasion of Musul and Kars is discussed in detail. Ali Emîrî, in addition to his identity as a poet biographer, interprets acts as a chronicler and includes poems composed in response to these events. Ali Emîrî sees these poems as historical documents. Within the framework of this study, the poet biography departs from the conventional model of poet biography, which is typically based on textual imprints. The aim of this study is to

Başvuru/Submitted: 29/01/2025

Kabul/Accepted: 16/01/2026

Yayın/Published: 25/04/2026

demonstrate that poet biographies, which are one of the biographical genres of classical Turkish literature, contain unique information in terms of historical as well as biographical and literary values. This study examines the role of historical content within the poet biography genre, using Ali Emîrî's discussion of Nadir Şah's invasion of Musul and Kars in his poet biography Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid as an example. It concludes that tezkires serve as important sources of historical information.

Keywords:

Poet biography, history, historical poetry, Nadir Şah, invasion of Musul and Kars.

Makale Bilgileri

Atıf: Kıyçak, Ö. (2026). Tezkirede Tarih Okumak: Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de Nadir Şah'ın Musul ve Kars İşgali. *Selçuk Türkiyat*, (67): 81-102.
Doi: 10.21563/sutad.1629469

Etik Kurul Kararından muaftır.

Etik Kurul Kararı: Katılımı yok.

Katılımcı Rızası: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Mali Destek: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Telif Hakları:

İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Değerlendirme: Yapıldı – iThenticate.

Benzerlik Taraması: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Etik Beyan: Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC

Lisans: 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Kıyçak, Ö. (2026). Tezkirede Tarih Okumak: Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de Nadir Şah'ın Musul ve Kars İşgali. *Selçuk Türkiyat*, (67): 81-102.

Doi: 10.21563/sutad.1629469

It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Ethics Committee Approval: No participants.

Informed Consent: The study received no financial support from any institution or project.

Financial Support: No conflict of interest.

Conflict of Interest: The required permissions have been obtained from the copyright holders for

Copyrights: the images and photos used in the study.

Two external referees / Double blind.

Assessment: Checked – iThenticate.

Similarity Screening: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Ethical Statement: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-

License: NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Klasik Türk edebiyatı Anadolu sahasında şekillenmeye başladıktan sonra biyografik bir tür olarak ortaya çıkan şuara tezkireleri kendilerine özgü bir dil ve üsluba sahip olmak bakımından edebî bir değer taşıdıkları gibi bu tür eserler içinde tarihî, coğrafi, siyasi ve sosyal konular da zaman zaman yer almıştır.

Ali Emîrî'nin kaleme aldığı *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, önemli biyografik kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Ali Emîrî'nin zaman zaman bir vakanüvis edasıyla çeşitli tarihî konular hakkında yorum ve değerlendirmeler yapması eserin özgün bir özelliğidir. Tezkirede "Hâlid" adlı şair tanıtılırken Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali hakkında tarihî bilgiler verilmekte, olaylar Ali Emîrî'nin perspektifinden yorumlanmaktadır.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de Ali Emîrî Osmanlı-İran ilişkilerini çeşitli hadiseler çerçevesinde yorumladığı gibi pek çok tarihî olay için şairler tarafından kaleme alınan şiirlere de yer vermektedir. Tezkire yazarının nesirle yorumladığı hadiseyi şair nazımla yorumlamakta ve böylece iki yorumcu ortaya çıkmaktadır. İlkinde tarihî bir olayı sonraki zamanlarda yorumlayan tezkireci, ikincisinde ise çağına tanık olan şair vardır.

Bu çalışmada biyografik ve edebî bir değer taşıyan tezkireler içinde tarihî bakımdan zengin bir muhtevanın bulunduğunu göstermek amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle edebiyat ve tarih arasındaki ilişkinin genel çizgileri tespit edilmiştir. Klasik Türk edebiyatının biyografi türlerinden şuara tezkirelerinin tarihle ilişkisi belirlenmiştir. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de yer alan tarihî hadiselerle dikkat çekilmiştir. Çalışmanın odak noktası *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de Ali Emîrî'nin özgün bir örnek olarak pek çok tarihî ayrıntı ile ele aldığı Musul ve Kars işgalidir. Ali Emîrî'nin tarihî bir olayı neden tezkiresinde anlattığı ve nasıl yorumladığı, dönemin şairlerinin bu tarihî hadiseleri nasıl gördükleri çalışmanın ana içeriğini oluşturmaktadır. Tezkireler, genellikle edebî ve biyografik açıdan değerlendirilmekte; tarihî muhteva açısından çoğu zaman ihmal edilmektedir. Bir tezkire içinde tarihî bir olayın yorumlanarak anlatılması bu bakımdan dikkat çekicidir.

1. Edebiyat-Tarih İlişkisi ve Klasik Türk Edebiyatında Tarihî Muhteva

Tarih ve edebiyat arasında çok boyutlu bir ilişki bulunmaktadır. Evvela, edebî bir eser tarih ve kültürün mahsulüdür. Edebiyat bir milletin maddi ve manevi pek çok boyutu ile gözlemlenebildiği bir sahadır. Köprülü, (2003, s. 27) edebiyatı millî hayatı etkili biçimde aksettiren bir ayna dolarak görür. Diğer bir boyutuyla edebî metin tarihe kaynaklık edebilir. Zira millî destan, efsane ve mitler, millî tarihin başlangıç noktasında yer alırlar (Canatak, 2022, s. 18). Geçmişe dönük araştırmalarda özellikle de belgenin olmadığı hâllerde edebî eserin sunduğu veriler büyük bir önem kazanır. Wellek ve Warren (2011, s. 119), sosyal bilimcilerin geçmiş dönemle ilgili kendi sahalılarında kaleme alacakları bir hususta elde belge bulunmaması hâlinde sanat eserlerine başvurmalarını kaçınılmaz bulmaktadır. Bir diğer boyutuyla da tarihî bir konu, sanat eserinin muhtevasını oluşturarak bir sanat eserine dönüşebilir. Bu noktada da sanat eseri tarihsellik vasfı kazanır.

Klasik Türk edebiyatı geçmiş kültürümüzün bir aynasıdır ve zengin bir tarihî dokuyu barındırır. Bu edebî geleneğimiz bir bakıma tarihin tamamlayıcısıdır. Pala (2004, s. 8), Osmanlı tarihi ile Osmanlı şiirini bir elma gibi tasavvur eder. Bu elmanın bir yarısını tarih, diğer yarısını da şiir oluşturmaktadır. Klasik Türk edebiyatı metinleri çağının tanığıdır. Çağının pek çok hadisesi bu edebî eserler içinde sanatsal bir dönüşümle var olagelmıştır. Klasik Türk edebiyatının tarihle iç içe geçmiş yapısı sebebiyle Fleischer, Osmanlı Devleti hakkında yapılacak çalışmalarda edebî nitelikteki metinlere güvensizliği; yersiz ve kısıtlayıcı bulur (Bilkan, 2009, s. 101).

Tarih ve edebiyat arasındaki bu yoğun etkileşimin yanı sıra sanatçı ve tarihçi arasında üslup, yöntem ve bakış açısı farklılıkları görülür. Bir tarihçi her bakımdan mutlak bir nesnellik içinde olmalıdır. Sanatkâr ise bu hususta daha serbesttir. Yeni bakış açıları ve yorumlar getirebilir. Aristo (2012, s. 37), şiiri tarihten üstün tutar. Baracco'ya göre, bir toplum coğrafya ya da tarih kitaplarından değil, o toplumun kendi edebî eserleri vasıtasıyla öğrenilebilir (Beyatlı, 1971, s. 75). Kaplan (1999, s. 52), sanat eserini geçmişi anlamada tarihten daha etkili görür. Tarih eserlerini ağaç kabuğuna benzetir ve oldukça yüzeysel görür, buna karşılık sanat eserini kabuğun içindeki öz olarak değerlendirir. Benzer şekilde Levend de edebiyatı tarihten üstün tutar. Ona göre tarih, siyasi olaylar ile meşguldür. Edebiyatın konusu ise ruhi dünyası ile birlikte insandır (Okuyucu, 2010, s. 27). Birçok araştırmacının hemfikir olduğu bu bakış açısına göre kronolojik tarih bir şekil, sanat ve edebiyat ise şeklin ruhudur. Bu bakımdan edebiyat ve tarih arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır.

2. Bir Tür Olarak Tezkire ve Tarih İlişkisi

Tezkireler, başta şairler olmak üzere herhangi bir meslekte ünlenmiş kişilerin hayatı ve sanatını konu edinen edebî eserlerdir. Bu kişiler bir hattat, musikişinas ya da bir çiçekçi olabilir (Kılıç, 2007, s. 543). En yaygın ve geniş anlamıyla ise şairlerin hayatından ve şiirlerinden söz eden eserler için kullanılmış olup bu eserlere şuaara tezkiresi denilmiştir (Canım, 2016, s. 354). İslam tarihçiliği esas itibarıyla biyografi ile başlamaktadır. Bu bakımdan İslam tarihi içinde biyografinin her zaman özel bir değeri olmuştur (İsen, 2000, s. 157). Tezkire geleneği, pek çok türde olduğu gibi Arap edebiyatında başlamış; Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. Anadolu sahasında varlık kazanan biyografi türü, Arap edebiyatında olduğu gibi genel tarih içinde yer almıştır. Kaleme alınan ilk müstakil biyografik eser, Lâmi'î Çelebi'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn/Nefahâtü'l-Üns Tercümesi*'dir. *Heşt Behişt* ise Anadolu sahasında şair tezkirelerinin ilk örneğidir (Kılıç, 2007, s. 548).

Zamanla Anadolu sahası tezkirelerinde birtakım üslup farklılıkları ile beraber biçim, muhteva, üslup, dil ve terminoloji ortaklığı oluşmuştur (Kılıç, 2007, s. 556-557). Tezkirelerin müşterek vasıflarının yanı sıra kendine has ayırıcı birtakım vasıfları da vardır. Örneğin *Meşâirü's-Şu'arâ*'da Âşık Çelebi, sadece şairlerin biyografilerini anlatmaz. Psikolojik tahliller, çevre ve mekân tasvirleri yapar; devrin sosyal yapısı ve hadiselerine dair değerlendirmelerde bulunur (Canım, 2016, s. 359). XVII. yüzyıl tezkireciliğinin daha çok zeyl ve antoloji mahiyeti kazanması, Esrâr Dede ve Enderunlu Âkif'in birer zümre tezkireleri kaleme almaları, Ali Emîrî'nin sadece Diyarbakırlı şairleri kapsayan bir tezkire oluşturması bu çerçevede düşünülebilir.

İsen'e (2000, s. 158) göre tezkirelerin muhtevasında görülen farklılıklar, yazarın bilgi birikimine bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Klasik Türk edebiyatı içinde doğrudan edebiyat ve tarihin kesişim alanında bulunan; bir yönüyle edebî, diğer yönüyle de tarihî bir muhtevaya sahip eserler yer almaktadır. Şuara tezkireleri, gazavatnameler, şehrengizler vb. bu tür eserler içinde değerlendirilebilir (Bilkan, 2009, s. 98). Tarihle iç içe olan bu eserler, tarihî ayrıntılara ışık tutarak tamamlayıcı bir işlev görür (İsen ve Horata, 2009, s. 90). Tezkireler muhteva ve üslubu ile birer edebî eserdir. Tarih ve edebiyatın kesişim noktasında yer almak bakımından da hem bir edebiyat tarihi hem de verdiği kimi bilgiler tartışmalı olmasına rağmen tarihî belge niteliğindedir.

Biyografinin ayrı bir tür olarak ortaya çıkışı öncesinde tarihî eserler içinde yer alması biyografiyi kök bakımından tarihe bağlamaktadır. Biyografik bir tür olarak tezkireler doğru bilgiler aktarma hususunda pek çok bilgi kaynağına başvurduğu gibi tarihî bilgi kaynakları da bu kaynaklar arasında sıklıkla yer almaktadır. Şair tezkiresinde yer alan tarihî bilgilerin şairin hayatı, eserleri ve sanat anlayışı çerçevesinde olması beklenir. Bu türden bilgilerin dışında da bir tezkirede tarihî bilgiler ve şiir örnekleri yer alabilir. Bu bakımdan kimi tezkireler şairin biyografisi dışındaki tarihî bilgileri özgün bir özellik olarak bünyesinde barındırmaktadır.

Tarihî eserlerden bilgi kaynağı olarak istifade etme geleneği Herat Ekolü tezkirelerinden başlamak üzere görülür. Devletşah tezkiresinde tarihî vakalar şairin biyografisi, eserleri ve sanat anlayışının aydınlatılması dışında da yer almaktadır. Biyografi ve tarih tam olarak birbirinden ayrılmamıştır. Sehî Bey tezkiresinde Osmanlı padişahları, devlet adamları ve bürokratlarının başından geçen tarihî kimi olaylar da konu edinilir. Şairin hayatı, sanatı ve eserleri ile ilgili bilgiler yerine okuyucunun ilgisini çekmek gayesine matuf fantastik öğeleri havi olaylara yer verilir. Ahdî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî şairlerin doğum ve ölüm hadisesi için kaleme alınan tarih kıtalarının dışında pek çok tarihî kıtaya tezkiresinde yer verir. *Künhü'l-Ahbâr*'da Gelibolulu Âlî'nin verdiği bilgiler ve kullandığı metot bakımından tarihçi kimliği tezkireci kimliğinin önüne geçmektedir (Çınarcı, 2014, s. 511-536).

Bu çerçevede şu temel soru ortaya çıkmaktadır. Tezkirecilerin doğru bilgi aktarımı için tarih kaynaklarından istifade etmelerinden ve tarihî bilgileri bir vakanüvis edasıyla aktarmalarından hareketle tezkire türü eserlerin tarih için kaynaklık ettiği söylenebilir mi? Bir tezkireciyi şairin hayatı, sanatı ve şiirlerinin dışındaki bilgileri aktarmaya yönelten benzer ve farklı sebepler nelerdir? Adivar (2011, s. 6) biyografik kaynakların nessablık, fıkracılık ve uydurulmuş efsanelerden arındırılmış olarak kaleme alınmak veya mevcut olanların tarihçiler tarafından bu hususlar çerçevesinde süzgeçten geçirilerek değerlendirilmesi koşuluyla tarih için oldukça önemli kaynaklar olduğu kanısındadır. Biyografi yazarlarının birden çok sebep çerçevesinde tarihî olayları aktarma ve yorumlama çabasına girdiği söylenebilir.

3. Ali Emîrî'nin Tezkirecilğe Bakışı ve Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de Tarihî Bahisler

Ali Emîrî, tezkireleri "mâziden müstakbele nakl-i vuku'at eden vesâit-i mübecceleden biri de tezâkir-i şu'arâdır (1328, s. 2)" ifadesinde belirttiği gibi mazinin

geleceğe aktarıldığı önemli araçlardan biri olarak görmektedir. Ali Emîrî, tarih ilmine karşı duyduğu güçlü ilgiyi de şu cümlelerle dile getirir: “Târîhler mutâla’asında dahi öyle meslek-i ciddiyâne ile sarf-ı evkât eyledim ki, hâb u râhatı ve uykuyu gâ’ib ettim. Lanba kenârında kitâb mutâla’a ederken sabâh olmak defa’âtle vâkı’ oldu...(1328, s. 66)” Ali Emîrî, eserini yazarken bilgi kaynağı olarak tarihî kaynaklara da müracaat etmiştir. *Âsım Târîhi, Cevdet Paşa Târîhi, İzzî Târîhi, Peçevî Târîhi, Subhî Târîhi, Şânizâde Târîhi* vb. onun istifade ettiği tarihî kaynaklardır (Kadıoğlu, 2018, s. 11).

Ali Emîrî, pek çok şairin biyografisini kaleme alırken ilgili şairlerin devrinde vuku bulan tarihî birçok hadiseye de işaret etmektedir. Bunlardan bir kısmı şairin başından geçen tarihî hadiselerdir. Tezkirede anılan şairler, çeşitli memuriyetler veya görevler (paşalık, valilik vb.) sebebiyle anılan bu tarihî hadiselerin doğrudan içinde yer almaktadır. Biyografisini birçok tarihî hadise çerçevesinde ele aldığı şairlerden birkaçı şunlardır: Ahmed Paşa’nın (d.1527) biyografisi anlatılırken şairin de içinde yer aldığı “Diyarbakır’daki bazı eşkıyalık faaliyetleri ile mücadele”, “Ümerâ-yı ‘Arabdan ‘Aliyyunoğlu Vak’ası”, “1570’de Mısır Valisi Koca Sinan Paşa’nın asilerin üzerine yürümesi”, “1577/1578 yılında Tiflis’te gerçekleşen İran muharebeleleri” gibi tarihî hadiseler biyografi ile iç içe yer alır (Ali Emîrî, 1328, s. 8-10). İskender Paşa’nın biyografisi şairin de içinde bulunduğu birçok tarihî olay çerçevesinde anılır. Bunlar: “Yemen’de Mutahhar Leng’e karşı Koca Sinan Paşa’nın Sevki”, “Van’a bir sefer yapmayı planlayan Dünbüllü Hacı Han’ın üzerine bizzat İskender Paşa’nın yaptığı sefer” (Ali Emîrî, 1328, s. 16-20), Ümnî (d.1641) adlı şairin bizzat katıldığı ve burada şehit olduğu “1692’de Basra taraflarında Mânî’ adlı bir şeyhin isyanının bastırılması” (1328, s. 38-48) hadisesi de tezkirede yer alan tarihî anlatımlar arasındadır. En uzun tarihî bahislerden biri de Celal Paşa’nın (d.1757) bizzat tanık olduğu tarihî olayların anlatıldığı bölümdür. Bunlardan birkaçı şöyledir: “Bonapart’ın Mısır işgaline karşı verilen mücadele”, “1807 Rus-Osmanlı savaşı”, “1816 yılında Vodin ve Niğbolu’da eşkıyayla yapılan mücadele” vb. (Ali Emîrî, 1328, s. 139-153). Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*’de, Cevrî (1328, s. 158-161), Hâmîd (1328, s. 182-187), Hâmî (1328, s. 187-209), Hicâzî (1328, s. 209-211), Hüsâmî (1328, s. 213-214), Hafîd Paşa (1328, s. 222-240) gibi birçok şairin biyografisini kaleme alırken pek çok tarihî hadiseyi bir vakanüvis gibi ele almaktadır. Ali Emîrî bu vakaları yer yer millî duygularla aktarır; şair ya da tarihî hadiseler çerçevesinde hikâyesini anlattığı bir kahramanın kişilik özelliklerini tahlil eder ve olayları birçok ayrıntısı ile ele alarak yorumlar. Bu örneklerden biri de tezkirede biyografisi anlatılan Hâlid adlı şairdir.

4. Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid’de Hâlid Adlı Şairin Tanıtımı ve Bilgi Çeşitleri

Tezkirelerde biyografik künye yazıcılığı yani şairin biyografisi, genellikle şairin eserinin önüne geçmektedir. Bu özelliği ile insan merkezli olan tezkireler, eseri biçim ve içeriği ile merkeze alan modern eleştiriden ayrılmaktadır (Canım, 2016, s. 355). Anadolu sahasında Sehî Bey ile başlayan şura tezkireciliğinde zamanla biçim ve içerik bakımından klasik bir çerçeve oluştuğu gibi başta üslup farklılığı olmak üzere şahsi tasarruflar da gözlemlenmektedir. Bu hususlardan biri de tezkire geleneğinin insanı merkeze alan anlayışı çerçevesinde görülür. *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*’de, Hâlid adlı şairin biyografik anlatımında dikkatler şairden ziyade çevreye ve tarihe yönelmiştir.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de "Hâlid" adlı şair tanıtılırken verilen bilgileri; a) biyografik ve edebî bilgiler, b) şairin ailesi hakkındaki bilgiler, c) tarihî bilgiler olarak üçe ayırmak mümkündür. Ali Emîrî'nin şairi tanıttığı bilgilerin oranı tarihî bilgilerin oranından oldukça azdır. Bir bakıma Ali Emîrî bir vakanüvis rolüne bürünerek Osmanlı-İran ilişkilerine dair tarihî birtakım olayları yorumlar ve değerlendirmelerde bulunur.

4.1. Biyografik ve edebî bilgiler: Ali Emîrî, (1328, s. 258) tezkiresinin "Hâlid" maddesine doğrudan onu tanımlayan iki cümle ile başlar: Hâlid'in asıl adı Muhammed'dir. Meşhur bir aile olan Abdülcelilzadelerdendir. Maddenin son sayfasına kadar Hâlid'in doğrudan şahsiyetini ilgilendiren başka hiçbir bilgi verilmez. Ali Emîrî, Abdülcelilzade ailesini ayrıntılı olarak tanıttıktan ve uzun tarihî bahislerden sonra maddenin son sayfasında tekrar Hâlid'e döner ve kısa bilgilerle onu tanıtır. Bu bilgiler şöyledir: Tercüme sahibidir. Babası Ahmed Bey, dedesi Mustafa Bey'dir. Hâlid, 1757 yılında Musul'da dünyaya gelmiştir. Musul'un büyük âlimlerinden Seyyid Musa'dan ilim ve olgunluk tahsil etmiştir. Münazara ve kelam ilmi münakaşalarında maharet kazanmıştır. Arapça'ya vukufu ile saf şiir ve birinci sınıf şairlerin şiirlerini okumada oldukça mahirdir. Şiirlerinin büyük bir kısmı tahmistir. Yumuşak huylu, iffetli, tevazu sahibi ve dindar bir kişiliğe sahiptir. Bu özellikleri ile halkın nazarında itibarlı bir konuma erişmiş, faziletleri sayesinde memleketin ileri gelenleri arasında yer almıştır. Belagat ve asalette benzersiz bir şahsiyet olarak tanınmış, bir süre Musul valiliğine vekâlet etmiş ve döneminde adaletten ayrılmamıştır. 1806 yılında vefat etmiştir (Ali, Emîrî, 1328, s. 268).

4.2. Akrabalık ve aile bilgileri: Ali Emîrî, Hâlid'in mensubu olduğu Abdülcelilzadeler ailesini ayrıntılı olarak tanıtır. Bu bilgilere göre ailenin atası olan Abdülcelil Ağa, 1621 civarında Diyarbakır'da doğmuştur. Abdülcelil Ağa, Musul ile yaptığı ticaretlerle oldukça zenginleşmiştir. Cömert, sözünün eri ve vefalı kişilik özellikleri ile Musul ve çevresinde çok sevilen ve hürmet edilen birisidir. Abdülcelil Ağa, 1689 yılında Musul'da vefat etmiştir. İbrahim, İsmail, Salih, Hacı Yunus, Hacı Halil adlarında beş oğlu vardır. Beşi de kahraman, becerikli ve iş bilirdir. Abdülcelilzade ailesi bu beş oğulun soyundan gelmektedir. İbrahim, babasından sonra 1708 yılında ilk vefat eden oğuldur. İkinci oğlu İsmail Paşa, 1727 yılında Musul'a vali olur. Bu tarihten sonra bir asırdan fazla olarak Musul valiliği ile birçok memleketteki valilik, kumandanlık ve pek çok önemli memuriyet bu aile tarafından adaletle yürütülmüştür. Bu aileden pek çok meşhur paşa çıkmıştır. Bunların tamamı önemli vezirlikler yapmış olup birkaçı da beylerbeyidir. Aile, devlet ve memlekete büyük hizmetler vermiş; bir asır süre zarfında hiçbir ailede örneği görülmemiş biçimde yirmiden fazla büyük vezir ve vali yetiştirmiştir. Ailenin vezirlik silsilesinin sonuncusu, Muhammed Emin Paşazade Numan Paşa'nın oğlu Yahya Paşa'dır. Muhammed Emin Paşa, 1769 yılında Diyarbakır valiliği yapmıştır. Yahya Paşa da 1830 senesinde Diyarbakır valiliği yapmış, sonra Musul valiliğine nakledilmiştir. 1835 civarında Tekfur Dağı'na ikamet ettirildikten sonra İstanbul'a aldırılmıştır. Yahya Paşa, 1823 yılında vezir olduktan sonra kırk altı yıl bu görevi yapmış ve en yaşlı vezir olarak İstanbul'da vefat etmiştir (Ali Emîrî, 1328, s. 259).

4.3.Tarihî bilgiler: Ali Emîrî, bu aile hakkında verilecek ayrıntılı bilginin ciltler dolusu kitap oluşturacağını belirtir. Bu aileden Hacı Hüseyin Paşa'nın Nadir Şah'a karşı verdiği tarihî mücadeleyi özellikle önemser. Konuyu biyografik boyuttan tarihî bir boyuta taşır. Tezkirede verilen bilgilere göre Nadir Şah; birdenbire ortaya çıkmış, İran'ı zapt etmiş, Eşref Şah-ı Efgan'ı idam etmiş ve Şah Tahmasb-ı Safevî'yi ortadan kaldırmıştır. İran saltanatını ele geçiren Nadir Şah, Afganistan ve Hindistan'ı fethettikten sonra Osmanlı topraklarına yönelmiş, Şirvan ve Dağıstan'ı almıştır. Kerkük civarında Osman Paşa'yı, Revan'da ise Köprülüzade Abdullah Paşa'yı şehit etmiştir. Nadir Şah'ın bu tehlikeli ilerleyişini Diyarbakırlı Hacı Hüseyin Paşa ve Çeteci Abdullah Paşa durdurabilmiştir. Hacı Hüseyin Paşa, Nadir Şah ile iki defa muharebe etmiştir. Birincisi Nadir Şah'ın komutanlarından Nergis Han'a karşı gerçekleşmiştir. İkincisi de bizzat Nadir Şah'ın kendisi ile. 1728'de Musul yakınlarında Nergis Han kumandanlığında Nadir Şah askeri ortaya çıkar. Bu esnada orada vali bulunan Hacı Hüseyin Paşa, yakın akrabaları ile birlikte çetin bir mücadele vererek Nadir Şah ordusunu mağlup eder. Hacı Hüseyin Paşa'ya bu galibiyetinden sonra vezirlik rütbesi verilir. Hacı Hüseyin Paşa'nın ikinci muharebesi 1743'te doğrudan Nadir Şah ile olur. Dağıstan ve Şirvan'ı kana bulayan Nadir Şah, üç yüz binden fazla askerle Irak'ta görünür; Derne, Geylan, Hille taraflarından sonra Kerkük ve Erbil'i zapt ederek Musul üzerine yürür. Hacı Hüseyin Paşa'nın güçlü savunması neticesinde Nadir Şah bir sonuç elde edemez. Bu bozgunun ardından Nadir Şah, İran'a döner. Nadir Şah, yeniden toparlanıp üç yüz bin civarında askerle 1744 yılında Kars'a yönelir. Arpaçay çevresindeki ekin tarlalarını yakarak ilerleyen Nadir Şah, Erzurum'a giden yol üzerinde Kars'a yakın bir noktada, Künbed Köyü Dağı'nda karargâh kurar. Nadir Şah, Kars'ta Osmanlı askerlerini susuz bırakmak için Arpa Çayı'nın (Kars Çayı) yönünü değiştirir; burada topraktan bir kale inşa ederek on gün boyunca hücum ve geri çekilmeler suretiyle şehre saldırır. On birinci gün kuruttuğu nehir yatağından, Komador adlı köyden şehre saldırır. Nadir Şah, Afganistan ve Hindistan gibi bölgeleri hâkimiyetine almış olmasına rağmen sayıca kendisinden oldukça az Çeteci Abdullah Paşa ordusu karşısında başarı elde edemez. Nadir Şah, başarısızlığı hazmedemeyerek ertesi gün on iki koldan tekrar hücum eder. Nadir Şah'ın hücumu gece yarısına kadar devam eder. Hücumlarını ertesi sabah da sürdürür. Nadir Şah, kıymetli pek çok komutan ve askerini kaybeder. Şaban ayının ortasına kadar sürdürdüğü hücumlarından netice elde edemeyerek geri çekilmek zorunda kalır. Bu muzafferiyet sonrasında Çeteci Abdullah'a vezirlik ünvanı verilir. Nadir Şah'ın yenilgisi sonrası Çeteci Abdullah Paşa, Musul'da Hacı Hüseyin Paşa ile birleşerek Nadir Şah'ın ülkesine saldırma kararı alır ve hazırlık yapılır. Acem ülkesine yapılan saldırıda Nadir Şah, karşı koyma cesareti gösteremez. Çeteci Abdullah birçok yeri yakıp yıktıktan sonra Nadir Şah, barış yapmak zorunda kalır. Çeteci Abdullah 1746 yılında Musul'a ve sonrasında da Diyarbakır'a döner. Nadir Şah ise kısa bir süre sonra kendi adamları eliyle öldürülür (Ali Emîrî, 1328, s. 260-268).

5. Biyografi Anlatıcılığından Vakanüvis Yorumculuğuna

Tezkireler, edebî değerlendirme ile eleştiri tarihimizin temellerini oluşturmakta; dil ve üslubu ile edebî bir değer taşımakta; sunduğu biyografik ve tarihî bilgilerle de

gerçek bir bilgi kaynağı olmaktadır. Bilgi kaynağı olmak bakımından bu türden eserlerde sunulan bilgilerin tarihî gerçeklikle tutarlılık göstermesi gerekmektedir. Tezkirelerin zaman içinde belli müşterek vasıfları oluşmuştur. Bunun yanı sıra kendine özgü ayırt edici özelliklerinden de bahsedilebilir. Üslubun şahsiliği tezkirelerin belirgin farklılıkları olmakla beraber muhteva bakımından da tezkire sahibinin donanımı, bilgi birikimi çerçevesinde farklılıklar görülmektedir.

Ali Emîrî çok yönlü, pek çok sahada bilgi birikimine sahip bir şahsiyettir. Hem bir edebiyatçı hem de edebiyat ve tarih araştırmacısıdır. Musiki, hat sanatı, telgrafçılık, vb. pek çok ilgi ve uğraş alanı ile onun çok boyutluluğu genişletilebilir. Ali Emîrî'nin tarih ilmine karşı özel bir ilgisi bulunmaktadır. O, mensubu bulunduğu medeniyetin değerlerine bağlı bir aydındır. Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasında farklı memuriyetlerde bulunan Ali Emîrî, bu geniş coğrafyanın kültürel ve tarihî zenginliğini tanıtmayı millî bir vazife olarak görmüştür. Bir edebiyat araştırmacısı ve şair olmanın yanı sıra bir tarihçi olarak da büyük hizmetler vermiştir (Eraslan, 1990, s. 235-237). Dikkate değer tarihî eserler kaleme almış; tarih ilmi araştırmalarında önemli görevlerde bulunmuştur (Gençboyacı, 2012, s. 211). Güçlü bir tarih bilincine ve ecdat sevgisine sahiptir. Kaleme aldığı eserleri bu sevginin açık işaretleridir (Eren, 2014, s. 81). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, onun tarihçi kimliğinin yansımalarını içerir.

Ali Emîrî, (1328) tezkiresinin 258. sayfasında Hâlid adlı şairi iki cümleyle tanıtır: "İsm-i güzîni Muhammed'dir. Meşhûr 'Abdülcelîl-zâdelerdendir." Bu iki cümleden sonra tezkirenin 259. ve 260. sayfalarında Hâlid'in mensup olduğu Abdülcelilzâdelere tanıtılır. Tezkirenin 260. ve 268. sayfaları arasında Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgalinin yer aldığı uzun bir vaka anlatımı ve analizi yapılır. Maddenin 268. ve 269. sayfalarında Ali Emîrî, iki cümleyle tanıttığı şaire tekrar döner ve Hâlid'in de Abdülcelilzâde ailesine mensup olduğunu belirtir. Aşağı yukarı bir sayfa tutarında şairi tanıtıcı diğer bilgilere, şairden şiir örneklerine yer verir ve şairin biyografisini tamamlar. Hâlid maddesi, tezkirede toplamda on bir sayfadır. Biyografi, edebî değerlendirme ve şaire ait şiir örnekleri bir sayfa; şairin nesep bakımından bağlı olduğu Abdülcelilzâdelere tanıtımı bir sayfa; tarihî bilgiler dokuz sayfadır. Bu oranlar tezkirenin bu maddesinde vaka anlatımının kahir bir ekseriyeti kapladığını göstermektedir. Dolayısıyla *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'in Hâlid maddesinde vakanüvis bir Ali Emîrî vardır.

Ali Emîrî, Abdülcelilzâdelere ailesinden İsmail Paşazade Hacı Hüseyin Paşa'nın Nadir Şah'a karşı verdiği mücadelenin ayrıntılarını tarih sayfalarının süsü olarak görür: "*İsmâ'îl Paşa-zâde Hâcî Hüseyin Paşa'nın Nâdir Şâh gibi bir belâ-yı âsmânîye karşı muhayyer-i 'ukûl bir sûrette etmiş olduğu muhârebe ve müdâfa'anın tafsilâtı sahâ'if-i tevârihe zînet-pîrâdir* (1328, s. 260)."

Ali Emîrî, tezkiresinde tarihî bilgileri sadece nakletmekle kalmaz; aynı zamanda tarihî olayları yorumlar. Ancak bu yorumlarında büyük ölçüde hissî ve öznel davranır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, Diyarbakırlı şairleri kapsamaktadır. Ali Emîrî, mücadelesini anlattığı iki paşanın Diyarbakırlı olması sebebiyle, hemşehrilik gayreti ve vatani/ millî hislerle olumsuz tabloları dahi olumlu görmek ve göstermek ister: "...belâ-yı Nâdirî'nin 'âkıbet, çehre-i gâlibiyetine birer muşt-ı kahramânî urarak nâ-ümîd bir hâlde ric'at-ı kahkariye

dûcâr eden müşârun-ileyh Hâcî Hüseyin Paşa ile âti't-terceme Çeteci 'Abdullâh Paşa gibi iki Diyârbekirli olmuştur" (1328, s. 260).

Ali Emîrî'de güçlü bir millet sevgisi vardır (Gençboyacı, 2012, s. 211). Bu sevgi, onun tarihî konulara yaklaşım ve yorumlama tarzında da kendini gösterir. Tezkireci, bu iki Paşa'nın Nadir Şah'a karşı verdikleri mücadelenin büyüklüğünü anlatmak için mübalağalı bir tablo çizer. Tezkireciye göre Nadir Şah'ın Musul ve Kars'taki hücumlarında zincire bağlanmış aslan dahi olsa firar ederdi. Bu iki paşa çelikten bir set kurmuş, vatan sevgileri neticesinde Nadir Şah'ı mağlup etmişlerdir. Bu iki paşanın Musul ve Kars'ta verdikleri mücadeleyi millî bir övünç olarak gören Ali Emîrî, konunun önemi çerçevesinde bu tarihî vakayı tezkiresinde anlatır:

"Nâdir Şâh-ı güm-râh, cenûben Mûsul, şimâlen Kars şehirleri önünde şu iki dilâver-i zîşâna öyle hücumlar etmiştir ki, eğer karşısında zincire bağlanmış aslanlar olsaydı, zincirlerini kırar firâr ederlerdi. Lâkin müşârun-ileyhimânın sedd-i âhenîn gibi yerlerinden depretmemesi ve ikdâmât-ı gazanferâne ve muhabbet-i vataniyyeleri netîcesi olarak öyle bir müceddid-i gayr-ı mağlûbun 'âkîbet-i kemâl-ı hizlân ile mağlûb ve perişân olması, fâhir-i milliyeden olmakla bir nebze îzâhât vermeğe lüzûm gördük" (1328, s. 260).

Musul, eski kaynaklarda stratejik konumu bakımından övülmüştür (es-Sakkâr, 2020, C.31, s. 362). Şehir, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı yönetimine geçmiştir. Şehrin Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak seferi esnasında stratejik önemi artmıştır. XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren şehir Osmanlı ve İran arasında bir hâkimiyet çekişmesinin sahası olmuştur (Gündüz, 2020, C.31, s. 363). Ali Emîrî, Musul şehrinin Nadir Şah tarafından işgal edilme çabasını bu şehrin stratejik önemi çerçevesinde yorumlar: *"Mûsul şehrinin zabtı hâlinde Bâğdâd'ın hatt-ı muvâsalası kat' olunacağı gibi oradan Kürdistân ve 'Arabistân cihetlerine yürümeğe mâni' kalmayacaktı (1328, s. 263)."*

Musul, MÖ 1080 yılında Dicle Nehri'nin kıyısında kurulan Aburi Kalesi etrafında gelişmiştir. Bu kaleden sonra iki kale daha yapılmıştır. Bunlardan biri Baştabya Kalesi'dir. Safevîler'in 1743'teki Musul işgalinde bu kale şehrin valisi Hacı Hüseyin Paşa tarafından kumandanlık merkezi yapılmıştır. Üçüncü kale ise bir iç kaledir (Gündüz, 2020, C. 31, s. 364). Ali Emîrî, tarihî olayları sadece kronolojik nakletmez, pek çok ayrıntıya da yer verir. Nadir Şah'ın Musul şehrini alabilmek için uyguladığı birçok savaş taktiğini ayrıntılı olarak anlatır. Savaş sahnelerini detaylı bir şekilde tasvir ederek okuyucunun gözünde canlandırır. Nadir Şah, sekiz gün sekiz gece Musul üzerine hücum etmiş, yetmiş binden fazla gülle ve humbara atmış, Dicle Nehri'nin mecrasını değiştirmiştir. Netice elde edemeyince harp kurallarını değiştirmiş ve şehrin etrafına birçok lağım kazdırarak bunlara ateş verdirtmiştir. Bu hücumların doğurduğu etkiyi Ali Emîrî şöyle ifade eder: *"Lağımlara ateş verildikçe Mûsul şehrini öyle zelzelelere uğratmıştır ki, gûyâ zemin ve âsmân pür-tarrâka-yı dehşet olmuştur" (1328, s. 263).*

Nadir Şah, Musul müftüsüne gönderdiği bir mektupta, savaş yapılmadan şehrin teslim edilmesini talep eder. Hüseyin Paşa, halkı Kızıl Cami'ye toplar ve olayı anlatır. Halk galeyana gelerek durumu kabul etmez ve şehri savunmaya karar verir. Hacı Hüseyin Paşa da çevresindekilerle beraber bir yandan surları tamir eder ve bir yandan da hendekler kazar. Böylelikle kale Nadir Şah'a teslim edilmez (İpşirli, 1993, C. 7, s.

269). Ali Emîrî, bu mücadeleyi ayrıntılarıyla ele alır (1328, s. 263). Ali Emîrî, o güne kadar büyük fetihler gerçekleştiren; ancak Musul'u işgal etme girişimi sonuçsuz kalan Nadir Şah'ın geri çekilmesini bir gurur ve kibir meselesi olarak yorumlar: "...mağlûb olması kibr ü nahvetine pek ziyâde dokunmuştur" (1328, s. 264). Aynı zamanda Musul Kalesi'nin alınamamasını kale askerlerinin övgüye layık askerler olmasına bağlar: "...lâkin içindeki muhâribler "hamît" idi. İşte bir kal'ayı Nâdir Şâh bile alamaz" (Ali Emîrî, 1328, s. 264).

Ali Emîrî, Musul'da aldığı yenilgiden sonra geri çekilen Nadir Şah'ın Kars'a yönelmesini de yorumlar. Buna göre Musul'da umduğunu bulamayan Nadir Şah, daha zayıf gördüğü için Kars'a yönelmiştir: "*Nâdir Şâh, paşa-yı müşârun-ileyhden ağzının ölçüsünü almış idi... nerede dünyânın hırs ve tamâ' kuyruğuna sarılan za'îfleri görürlerse o noktalara hücum ederek maksûdlarına nâ'il oluyorlar*" (1328, s. 259-260). Ancak Nadir Şah, Kars'ı fetih girişiminde de başarısız olmuştur. Çünkü Kars'ta kahramanlığı ve cesareti ile meşhur Çeteci Abdullah Paşa bulunmaktadır. Ali Emîrî, Abdullah Paşa'nın Nadir Şah karşısında gösterdiği güçlü savunmasını "vatan kelimesinin yüceliği nispetinde bir telakki ve tefekkürün neticesi" olarak değerlendirmektedir: "...vatan kelime-i âliyyesini ehemmiyeti nisbetinde tefekkür ve telakkî eden e'âzım-ı ümmetten olduğundan artık hâb u râhatın her dakikasına vedâ' ederek..." (1328, s. 264).

Nadir Şah, 1744 yılında Arpaçay'ı geçerek Kars'a gelmiş ve şehri almak için bir ay boyunca mücadele etse de şehri alamamıştır. Ali Emîrî, Çeteci Abdullah'ın Nadir Şah karşısında gösterdiği bu savunmayı büyük bir zafer olarak görür. Nadir Şah, Afganistan ve Hindistan gibi bölgeleri hâkimiyetine almış; ancak kendisinden sayıca çok daha az asker sahip olan Çeteci Abdullah Paşa karşısında bir başarı gösterememiştir: "...nezdindeki cünûd-ı zafer-mev'ûd-ı İslâmiyye cüz'î olduğu hâlde bir mertebe izhâr-ı yed-i tûlâ-yı şecâ'at ve isbât-ı mü'essir-i sebât ve metânet eylemiştir ki, kâ'inâtı tahsîn-hân ve lâhûtiyânı cevâhir-i Bâreka'llâh-efşân etmiştir" (Ali Emîrî, 1328, s. 265).

Ali Emîrî, bir vakanüvis rolüne büründüğü tezkiresinde millî ve hissî bir tavır içindedir. Çeteci Abdullah'ın Nadir Şah'a karşı savunmasını bir düğün şenliği veya bir ziyafet meclisine gidiş neşesi çerçevesinde tasvir eder: "*Çeteci 'Abdullâh Paşa ise meydân-ı muhârebeye bir cem 'iyyet-i sûr ve merdân-ı meydânın gül-bânglarını ehviye-i kemân ü tanbûr gibi telakkî eden safder-i bî-nazîr-i kâr-zâr olduğundan rezm-i cân-fersâya değil, gûyâ ki bir bezm-i ziyâfet-bahşâyâ gidiyormuş gibi beşûş bir sûrette ...*" (1328, s. 265).

6. Tarihin Gölgesinde Şiir v eya Şairin Gözüyle Tarih

Osmanlı tezkire yazarları, genellikle hem şair hem de şiir eleştirmeni kimliğine sahiptir. Tezkirede yer alan şiirler, şiir tarihi kadar devrin şiir zevkini de yansıtmaktadır (Kılıç, 2007: 552). Ali Emîrî, hem bir şair hem bir tarihçi hem de bir tezkirecidir. Onun tezkiresine aldığı şiir örneklerini bu açıdan değerlendirmek devrin şiir zevki hakkında ipucu verecektir. Ali Emîrî, anlattığı hadiseleri şiirin tanıklığı ile sunar. Bu bir bakıma onun bu tarihî şiirleri birer belge olarak gördüğünü gösterir.

Tarihî bir olayın bir tezkirecinin yorumuyla kazandığı görüngü dünyası kadar tarihî hadiseye şahitlik eden devir şairinin gözüyle ortaya konulan şiirler de orijinal bir değer taşımaktadır. Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali çabasına ve yaşanan hadiselere birçok şair farklı nazım şeklinde şiir söylemiştir. "Şairler bu hadiseleri nasıl

görmüşlerdir?" sorusu dönem insanının psikolojisini anlamlandırmak bakımından önemlidir.

Nadir Şah, 1733'de Kerkük'e kadar iner. Hâmî-i Âmidî, İstanbul'da maliye memuru olarak görev yapan şair Tayyibî Efendi'ye Diyarbakır'dan meşhur bir manzume yazar. Nadir Şah'ın Kerkük'e kadar gelerek yaptığı yıkımı, halka yaptığı zulmü ve yapılan muharebeyi Tâiyye Kasidesi'nde anlatır. Hâmî-i Âmidî dünyadan büyük bir beklentisi olmaksızın, kendi uzlet köşesi olan hanesinde huzur içinde yaşamak isterken çok çetin bir durumla karşılaşır. Felek dünyanın çivisini çekmiştir ve düşmanın korkunç haberi ulaşır:

Eve geldik ki kanâ'at edelim
Çekilip bir yana 'uzlet edelim

Çivisin çekti felek dünyânın

Geldi mûhiş haberi a'dânın (Ali Emîrî, 1328, s. 261) Adeta keskin bir ok halkın ciğerini deler ve sanki kıyamet vakti gelmiştir. Düşman Derne ile Geylan'ı sarsarak o kanlı zalim (Nadir Şah) Kerkük'e gelmiştir. Halk, kılıç aslanının azığı olmuştur. Çok sayıda çoluk çocuk esir düşmüştür. Birçok nahiye ve köy Nadir Şah'a istese de istemese de tabi olmuştur. Derne halkının rızıkına el konulmuştur:

Deldi halkın ciğerin nâvek-i tîz
Kopdu gûyâ ki dem-i rûstâ-hîz

Müntesir oldı firârîlerden
Böyle bir kara haber kim düşmen

Çalkayıp Derne ile Geylân'ı
Geldi Kerkük'e o hûn-ı cânî

Nâs olup tu'me-i şîr-i şemşîr
Kati çok ehl ü 'iyâl oldu esîr

O sene tav'an u kerhen meselâ
İttibâ' etti nevâhî vü kurâ

Var idi Derne'de zâd-ı bisyâr
Aldı zabt etti zehâyir ne ki var (Ali Emîrî, 1328, s. 261)

Hâmî-i Âmidî, Kerkük'ü savunmayan yönetici ve askere de bir eleştiri getirmektedir. Zira şehir aman dilenerek teslim edilmiştir. (Kızılkaya, 2018, s. 163-164) Yönetenler, savaşı istememektedir. Korku içinde ve perişan bir hâldedir. İş Allah'ın gayretine kalmıştır. Düşman kuduz bir köpek gibidir ve onu def edecek bir ordu

maalesef yoktur. Savaş sebebiyle çoluk çocuk Dicle'yi geçmiş ve çöllerde aç susuz dolaşmaktadır. Durumu anlatabilecek söz yoktur. Kalem yazmaya cesaret edemez:

Eylemezler rü'esâ cengi taleb

Şîr çok kaydadı ammâ sa'leb

Rü'esâ dehşet ile âvâre

Gayretu'llâha kalıpdır çâre

Sa'b-ı düşmen değil ol kelb-i 'akûr

Lîk yok def'ine bir ceş-i gayûr

Dicleyi etti güzer ehl ü 'iyâl

Aç susuz çölde gezer mâl-â-mâl

Nice söz var ki işâret edemez

Hâme tahrîre cesâret edemez (Ali Emîrî, 1328, s. 261)

Eğer bu karışıklık böyle devam ederse ev bark da kalmayacaktır. Korkulan o dur ki bütün mamur yerler harap olacak; her yer karga ve baykuş yuvasına dönecektir. Doğrusu Bâbil Kuyusu'ndan çıkan bir fitneyi andıran böyle bir ortamda ev hevesinde olan kimse de yoktur. Bu karanlık gönül gözüne uzaktan uzağa dokunan yalnızca bir ışık vardır. Bütün bu karışıklık belki (halkın) birleşmesini sağlayabilir:

Böyle kalırsa cihân şûr-engîz

Mâlikâne nedir ey yâr-ı 'azîz

Cümle ma'mûre harâb olsa gerek

Mesken-i bûm u gurâb olsa gerek

Mâlikâne hevesin kimdir eden

Kaynadı fitne çeh-i Bâbil'den

Var bu zulmette vü lâkin bir nûr

Dokunur çeşm-i dile dûr-â-dûr

Bu taraflarda olan şûr u şegab

Ola şâyed ki mülâkâta sebep (Ali Emîrî,1328, s. 261)

Hâmî-i Âmidî, Çeteci Abdullah Paşa'nın Nadir Şah'a karşı Kars'ı müdafaasını Râiyye Kasidesinde tarihî ayrıntılara işaret ederek anlatır. Nadir Şah'ın ordusunda büyük bir mal sevgisi vardır. Tamamı altın ve gümüş hırsızdır:

Fî-sebîlî'llâh bundan gayrı yoktur sa'y eden
Cümle hubb-ı mâla sâ'î zâbit ü serdâr ü mîr

Cümlesi çâlâk peyker cümle düzd-i sîm ü zer
Yanlarında sürme çalmak dîdeden emr-i yesîr (Ali Emîrî, 1328, s. 266)

Böyle olumsuz bir tabloda Çeteci Abdullah ortaya çıkmış ve Nadir Şah'a karşı koymuştur. Hâmî-i Âmidî, Nadir Şah'ın hile ve fitnelerle dolu karakterini eleştirirken, Abdullah Paşa'yı bir kahraman ve vatansever olarak idealize eder. Şair bu durumu Abdullah Paşa ve Nadir Şah arasında mukayeseler yaparak anlatır. Gayret sahibi ve düşman saflarının parçalayanı olan Abdullah Paşa, Allah'ın yardımıyla Nadir Şah ile birkaç kez savaşmıştır. Abdullah Paşa, kahramanlıkta; Nadir Şah ise hile ve fitnede boş değildir. Savaşta Abdullah Paşa genç bir aslan iken Nadir Şah yaşlı bir tilkidir. Abdullah Paşa, kılıcıyla din ve devlet sancağını yükseltmiş; savaşarak başlar kesip kanlar dökmüş; esirler almıştır:

'Avn-i Bâriyle yine bu saff-der-i 'âlî-himem
Oldu birkaç def'a Nâdir Şâh ile bâlâ vü zîr

Bu şecâ'atten o mekr ü fitneden hâlî değil
Cengde zîrâ bu genç arslandır o rûbâh-ı pîr

Oldu tığıyla livâ-i dîn ü devlet ser-firâz
Ceng ile başlar kesip kanlar döküp aldı esîr (Ali Emîrî, 1328, s. 266)

Hâmî-i Âmidî, Kars kelimesini çeşitli cinasları ile anarak Çeteci Abdullah Paşa'nın Nadir Şah'a karşı Kars'taki mücadelesini ve niyetini detaylandırır. Abdullah Paşa'nın Kars'ı savunmak üzere gelişi orduda büyük bir sevinç oluşturmuştur. Düşmanın her yeri kaplayan fitnesine karşı aşılmaz bir set çekmiştir. Şair, Abdullah Paşa'nın kararlılığı ve cesareti ile düşmanın korkaklığı ve ahlaksızlığını çeşitli mecaz ve benzetmelerle somutlaştırır. Abdullah Paşa'nın kalbi "çelikten bir yumurta" dır. O, cesur bir erkek aslandır. Düşman ise domuzdur. Dost ve düşman onun kuvvetini kabul etmiştir. Onun hâkimiyetindeki yerlerde hiçbir huzursuzluk bulunmamaktadır. Hâmî-i Âmidî, onun kuvvetini ve etkisini güneş ve kılıç imgeleri çerçevesinde somutlaştırır:

Kârs-ı tığıyla pîh-i düşmeni kars etmeğe
Geldi Kars'a dîde-i ceşş oldu teşrîfiyle sîr

Çekdi sedd-i âhenîn tığıyla İskender gibi
Fitne-i Ye'cûc-i düşmen olıcak âfâk-gîr

Bâreka'llâh kalbi gûyâ beyza-i fûlâd imiş
Eyledi peygâr yüz bin hûk ile bir nerre-şîr

Dost u düşmen dest-bürd-i tûğına tahsîn edip
Lem'a-i şemşîri oldu âftâbâsâ şehîr

Vardığı yerlerde giryân yok meğer çeşm-i sehâb
Olduğu kişverde sûzân yok međer 'ûd u 'abîr (Ali Emîrî, 1328, s. 266)

Çeteci Abdullah'ın bu hizmetleri karşısında kendisine vezirlik rütbesi verilir. Zamanın şairlerinden birçoğu kaleme aldıkları kaside ve tarih şiirleriyle onu tebrik eder. Lebîb-i Âmidî de tebrik için bir kaside kaleme alır. Kaside, Abdullah Paşa'nın dönem içinde yaşanan hadiseler çerçevesinde algılanışı bakımından önemlidir. Buna göre o, hüner dolu, parlak cevherli bir vezirdir. Namlı bir kahramandır. Zatının güzelliği kabiliyet nurudur. Memleketin tabibidir. Hükümü, ülke için bilgeliğin vücut bulmuş şeklidir. Kılıcı, asayiş bozanlara karşı keskin bir cerrah neşteri gibidir. Meclisin tevazu sahibidir. Mazlumun gönlüne dosttur. Adaletin uçsuz bucaksız ovasının at binicisidir, merhameti alışkanlık etmiş bir vezirdir. Hem ilim ehli hem de cömertlik sahibidir. O bilgili, iyilik düşünen, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayıran bir vezirdir. Düşmanın siperi ister demirden ister halis çelikten olsun onun harbine dayanmaz; düşmanla mücadele onun için abadi kâğıttan daha kolaydır. Abdullah Paşa'nın seferleri, düşman ülkelerinde büyük bir yıkım etkisi yaratır ve gökyüzünden gelen bir bela gibi algılanır. Bütün bu övgülerden sonra Lebîb-i Âmidî, "Kutlu bir tuğun geldiğini işittim, bir tarih dedim. "Vezirlik Cem makamı yüce Âsaf'a (vezire) hayırlı olsun" diyerek tarih düşürür. Osmanlı edebiyatında tarih düşürme, önemli olayları veya kişileri ölümsüzleştirmek için kullanılan edebî bir tekniktir. Lebîb-i Âmidî'nin tarihi, Abdullah Paşa'nın zaferlerini Osmanlı tarihine kazandırma amacı taşır:

İşittim geldi bir tûğ-ı hümâyûn söyledim târîh
Vezâret Âsaf-ı vâlâ vü Cem-câha mübârek-bâd (Ali Emîrî, 1328, s. 266)

Şairlerin kaside kaleme aldıkları kişilerle maddi ve manevi irtibatlarının bulunduğu bir gerçektir. Hâmî-i Âmidî, Çeteci Abdullah Paşa'dan onun Diyarbakır valiliği sırasında maddi olarak büyük lütuflar görmüştür (Karahana, 1997, s. 458). Hâmî-i Âmidî, Abdullah Paşa'nın Diyarbakır'a vali olmasından duyduğu sevinci bir şiirinde dile getirir ve bu şiirinde Nadir Şah'ın yenilgi yaşayacağı hususunda bir tefeülde bulunur. "Hayra yorma, uğur sayma" anlamına gelen tefeül, başlanılacak herhangi bir iş veya çıkılacak bir seferin hayırlı olup olmayacağı hususundaki bir fal türüdür ve en yaygın olan türü kitap falıdır. Şahsi konularda yapıldığı gibi toplumsal konularda da tefeül yapılmıştır (Bilkan, 2010, s. 133-134; Dikmen ve Çetin, 2016, s. 191, 194, 201). Klasik edebiyatımızda toplumsal içerikli veya önemli olaylar hakkında tefeül örnekleri ile karşılaşılır. Neylî'nin yapılan bir sulh, Haşmet'in Vezir Ali Paşa'nın üçüncü kez sadarete getirilmesi, Nâşid'in Ruslarla mücadele hakkında yaptıkları tefeüller (Dikmen ve Çetin, 2016, s. 194) ile pek çok sefer esnasında yapılan tefeüller bu çerçevede düşünülebilir (Göger, 2023, s. 123-137).

Hâmî-i Âmidî'nin bu tefeülü, tarihî bir olayın sanatın dünyasında nasıl yorumlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Tefeül, hem bireysel hem de toplumsal umutların ifadesi olarak klasik Osmanlı edebiyatında önemli bir araçtır. Hâmî-i Âmidî, Abdullah Paşa'nın memleketine vali olmasından büyük sevinç duyar. Abdullah Paşa'nın geliş haberi, toplumun her kesiminde sevinçle karşılanır; bir umut ve yenilenme ifadesi olarak algılanır. Hâmî-i Âmidî, Abdullah Paşa'ya hitaben savaşıcağı Nadir Şah'ın özelliklerini sıralar. Nadir Şah, şair tarafından hilekâr, kötücül ve sahtekâr bir figür olarak betimlenmiştir. Hariçten gelmiş; şer eksenli bir başarı göstermiştir. O, ya geri dönüp gidecek ya da sünnet ehlinin elinde esir düşecektir. Hâmî-i Âmidî, Nadir Şah'ın ismi çerçevesinde iki türlü tefeülde bulunur. Birincisi şöyledir: Nadir Şah'ın adı "inkâr ve ispat"tan oluşmaktadır. O cehennemde yaşayan köpek, ispatını yok etmiştir. İkincisi ise şöyledir: Adı Nadir olan nesne yok gibidir. Hakkın emri ile şimdi onun yeri başka bir ateş olmuştur:

Nâmı olmuştur mürekkeb nefy ile isbâttan
Nefy-i isbât etti yoktur ol seg-i dûzah-masîr

Nâmı Nâdir nâdir olan nesne ke'l-ma' dûmdur

Emr-i Hakla 'an-karîb olur yeri nâr-ı Sa'îr (Ali Emîrî, 1328, s. 267)

Ali Emîrî, yaşanan pek çok tarihî hadise çerçevesinde söylenen şiirleri tezkiresinde anar. 1728'de Nergis Han'ın kumandanlığında savaşmak üzere ortaya çıkan Nadir Şah askerlerine karşı Hacı Hüseyin Paşa, yakın akrabaları ile birlikte çetin bir mücadele vermiş ve Nadir Şah'ın ordusunu mağlup etmiştir. Bu hadise hakkında dönemin meşhur şairlerinden Hasan Abdalbaki, Arapça bir kaside kaleme alır (Ali Emîrî, 1328, s. 262). Bu başarıdan sonra Hacı Hüseyin Paşa'ya vezirlik rütbesi verilir. Dönemin şairlerinden Şeyh Muhammedü'l-Gulâmî, bu hadise için bir tebrik şiiri (kaside) kaleme alır (Ali Emîrî, 1328, s. 262). Hüseyin Paşa'nın Nadir Şah'a karşı Musul Kalesi'ni büyük bir başarı ile savunması sebebiyle de pek çok tebrik kasidesi kaleme alınır (Ali Emîrî, 1328, s. 263). 1796 yılında Diyarbakır valisi olan Muhammed Emin Paşa'ya Lebîb-i Âmidî ve devrin başka şairleri kaside ve tarihler yazar. Yahya Paşa da 1830 senesinde Diyarbakır valisi iken zamanın şairlerinin memduhu olur (Ali Emîrî, 1328, s. 259, 260).

7. Dil ve Üslupta Öznel Tutum

Doğru bilgi aktarımı ve zengin bilgi kaynakları tezkirelerin değerini artırmaktadır. Osmanlı kültüründe birçok eser, bilgi kaynaklarını belirtme konusunda modern standartlara göre yetersiz kalmıştır; hatta kimi zaman yanlış bilgiler kaynak belirtilmeden aktarılmıştır (Dağlar, 2014, s. 138). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, XIX. yüzyıl Osmanlı edebiyatında yalnızca kapsamlı bir tezkire olmakla kalmayıp bilgi kaynaklarını mukayese ve eleştirme yönüyle de dikkat çeker. Eserde tenkit süzgecinden geçirilmiş kitabi ve şifahi çok sayıda kaynak kullanılmıştır. Kaynakların noksan bilgi vermesi Ali Emîrî'nin eserini kaleme alma sebebidir (Dağlar, 2014, s. 138). Eserde tarihî olayların aktarımında kullanılan kaynakların zenginliği dikkat çekicidir. Ali Emîrî, tezkiresinin Hâlid maddesinde istifade ettiği kaynakları metin içinde ya da dipnot olarak anar. Bu eserler şunlardır: *Merâti'ü'l-ahdâk ve Mesâdihü'l-a'mâk*

(Muhammed İbn Hatîbü'l-Âmrî), *Subhî Târîhi* (Subhî), *İzzî Târîhi* (İzzî) (Ali Emîrî, 1328, s. 267, 268). Ali Emîrî, kaynak gösterme ve doğru bilgiler aktarma hususunda hassasiyetine rağmen millî, vatani hislerle tarihî vakaları öznel veya hissî bir bakışla yorumlamıştır.

Ali Emîrî, tarihî olayları aktarırken güçlü edebî tasvirlerle yer verir. Örneğin, bir savaş sahnesini aktarırken düşman cesetlerinden akan kanların çözü kıpkırmızıya boyadığı betimlemesi, dramatik bir anlatım tarzını ortaya koyar: "...lâşe-i a'dâdan akan kanlardan çöllerin üzeri kıpkızıl bir renk peydâ etmiştir. Nihâyet kumandanları Nergis Hân dahi iklim-i 'ademi me'vâ eyledikten başka..." (Ali Emîrî, 1328, s. 262). Ali Emîrî, Hâlid maddesinde edebî bir değerlendirmeden ziyade bir vakanüvis tavrı sergiler. Ancak bu tavrı öznelidir. Ali Emîrî'nin dilindeki millî ve hissî öznellik, olumlu ve olumsuz tasvirler arasındaki bariz farklarla kendini gösterir. Millî kahramanlar idealize edilirken, karşıt şahsiyetler sıklıkla olumsuz ve sert ifadelerle betimlenmiştir. Ali Emîrî; Hâlid ve onun mensup olduğu Abdülcelilzadeler ailesi ve Nadir Şah karşısında mücadele veren kişileri olumlu sıfatlarla anlatır. Bunlardan birkaçı şöyledir: Hâlid: "İsm-i güzîni Muhammed'dir", "Meşhûr 'Abdulcelîl-zâdelerdendir" (Ali Emîrî, 1328, s. 258). Abdülcelilzadeler ve aile ferdleri: "Bu 'âile-i necîbenin cediti..." (Ali Emîrî, 1328, s. 258), "kerîm, sahî, sözünde sâbit, vefâkâr", "Beşi de şecî', iş-güzâr, kâr-âşînâ zâtlar idi", "Abdulcelîl-zâdeler şöhretiyle meşhûr-ı dünyâ olan hanedân-ı necîb" (Ali Emîrî, 1328, s. 259). Hacı Hüseyin Paşa'nın betimlenmesinde kullanılan ifadeler, onun yalnızca bir asker olarak değil aynı zamanda Osmanlı toplumunda ahlaki bir örnek olarak yüceltildiğini göstermektedir: "Zât-ı hamîyyet-pîrâ" (Ali Emîrî, 1328, s. 260), "Serdâr-ı fâzıl u şecî" (Ali Emîrî, 1328, s. 262), "hamîti mücessem" (Ali Emîrî, 1328, s. 264). Çeteci Abdullah Paşa hakkında kullanılan olumlu ifadelerden birkaçı şöyledir: "kahramân-ı bî-nazîr" (Ali Emîrî, 1328, s. 264), "misâl-i mücessimi" (Ali Emîrî, 1328, s. 265), "safder-i bî-nazîr-i kâr-zâr" (Ali Emîrî, 1328, s. 265) vb.

Tarihî bir kişilik olarak Nadir Şah katı bir tabiata sahiptir. Bu sert mizacı sebebi ile modern literatürde İskender, Napolyon ve Timur ile karşılaştırılmıştır (Özcan, 2006, C. 32, s. 277). Ali Emîrî, Nadir Şah ile ilgili değerlendirme ve tasvirlerinde onu olumsuz sıfatlar çerçevesinde tasvir eder. Nadir Şah hakkındaki ifadelerden bazıları şunlardır: "Nâdir Şâh gibi bir belâ-yı âsmânîye karşı" (Ali Emîrî, 1328, s. 260), "şâh-ı cebbâr" (Ali Emîrî, 1328, s. 264), "Nâdir Şâh-ı makhûr" (Ali Emîrî, 1328, s. 265). Ali Emîrî, dönemin şairleri ile benzer bir bakış açısıyla Nadir Şah'ı görür. Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali dönemin şairleri tarafından realist bir çerçevede anlatıldığı gibi şiirin doğasında var olan hissî bir bakışla da anlatılmıştır. Bu çerçevede Nadir Şah pek çok olumsuz, kötüleyici sıfatlarla betimlenmiştir. Örneğin Hâmî-i Âmidî, Nadir Şah'ı yalnızca Osmanlı'ya tehdit oluşturan bir figür değil, aynı zamanda dinî bakımdan da olumsuz bir lider olarak tasvir eder: "Mülhid-i bed-kîş-i Nâdir Şâh-ı kezzâb ü şerir" (Ali Emîrî, 1328, s. 267).

Sonuç

Biyografik kaynaklarımızdan biri olan *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de Ali Emîrî, birçok tarihî hadiseye yer vermektedir. Ali Emîrî, Hâlid adlı şairin biyografisini ele alırken Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali hakkında uzun bir tarihî bahis açmakta ve hadiseleri

bir vakanüvis gibi yorumlamaktadır. Tezkire, bu madde çerçevesindeki özelliği ile künye yazıcılığını esas alan klasik biyografi yazıcılığından uzaktır. Dikkatler şairden ziyade yaşanan hadiselerle yani tarihe yönelmiştir.

Tezkiredeki Hâlid maddesinin kahir ekseriyetinde Musul ve Kars işgali anlatılmakta; neredeyse şairin biyografisi ve eserinden verilen örnekler bu bilgiler arasında yok olup gitmektedir. Ali Emîrî, olayları sadece kronolojik olarak nakletmemekte; pek çok hadiseyi ayrıntılı olarak yorumlamaktadır. Nadir Şah'ın Musul ve Kars işgali ile ilgili olarak faydalandığı kaynakları zikretmesi, Ali Emîrî'nin doğru bilgi aktarma konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Ancak aktardığı tarihî olaylara millî ve vatani hisleri sebebi ile öznel bir yorum getirmektedir. Ali Emîrî'nin öznel yaklaşımı, tarihî olaylara duygusal bir boyut katarak eserine canlılık kazandırmakla beraber bu yaklaşım, tarih yazımında nesnellik tartışmasını doğurmaktadır.

Tezkireler, tarih ve edebiyatın kesişim noktasında yer alan eserlerdir. Bu bakımdan edebî vasıflarının yanı sıra güçlü bir tarihî dokuyu da barındırmaktadır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de Kars ve Musul işgali ile ilgili birçok tarihî ayrıntı yer almaktadır. Bunun yanı sıra dönemin şairlerinin bu olaylar için kaleme aldığı şiir örneklerine de yer verilmiştir. Ali Emîrî, hem tarihî olayları ve bu olaylara getirdiği şahsi yorumları hem de şairlerin bakış açılarını bir arada sunmaktadır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de yer alan Musul ve Kars işgali için söylenen şiirler tarihe tanıklık etmektedir.

Klasik Türk edebiyatı geleneği içinde yer alan tezkirelerde tarihî doku farklı düzeylerde yer almaktadır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'de tarihî bir kaynaktan yer alması gereken düzeyde bilgiler bulunmaktadır. Ali Emîrî'nin şairin hayatı, sanatı ve eserlerinin aydınlatılması dışında tarihî bir konuya/konulara tezkiresinde yer vermesi eserin özgün bir özelliğidir. Ali Emîrî'nin tarihî hadiselerle tezkiresinde yer vermesi tarihçi kimliğinin ve millî tavrının sonucudur. Tezkirelerdeki tarihî doku edebiyat tarihi araştırmacıları kadar tarih araştırmacıları tarafından da göz önünde bulundurulmalıdır. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, edebî ve biyografik değerinin yanı sıra tarihî açıdan da özgün bilgi ve yorumlar içermesi bakımından da dikkate alınması gereken bir eserdir.

Extended Abstract

Poet biographies, one of the most significant biographical genres of Classical Turkish literature, have long been evaluated primarily in terms of their literary and biographical characteristics, while their historical content has often remained in the background. However, poet biography texts are not merely sources that provide information about poets' lives and works; they are also multifaceted documents containing original data on the political, military, social, and cultural structures of their periods. From this perspective, poet biography literature should be regarded as an important source not only for literary history but also for historical research.

The aim of this study is to demonstrate that poet biography texts contain significant and original historical information in addition to their biographical and literary value. For this purpose, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* by Ali Emîrî has been selected as the primary object of analysis. In particular, the study focuses on the detailed

account of Nadir Şah's campaigns against Musul and Kars, which is presented within the biographical entry of the poet Hâlid. The study seeks to examine Ali Emîrî's approach to these historical events, his narrative strategies, and his evaluation of poetry as a form of historical testimony.

The relationship between history and literature in the context of Classical Turkish literature is reciprocal and complementary. Literary texts are products of the historical and cultural conditions in which they were created, while at the same time reflecting the emotional, perceptual, and intellectual responses to historical events. For this reason, especially literary works from the classical period serve as complementary sources to chronological historical narratives. Poet biography texts represent one of the most concrete manifestations of this relationship, as they bring together biographical writing and historical narration within a single textual framework.

Ali Emîrî's *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* is noteworthy not only because it is devoted exclusively to poets who were raised in Diyarbakır and its surrounding region, but also because it clearly reflects the author's identity as a historian. In the section devoted to the poet Hâlid, Ali Emîrî departs from the conventional poet biography tradition by focusing less on the poet's literary biography and more on the Abdülcelilzade family to which Hâlid belonged and the historical role of this family. The majority of the eleven pages allocated to Hâlid are dedicated to a detailed narration of Nadir Şah's attempts to capture Musul and Kars. This shift demonstrates how biographical narration is transformed into an extensive historical account.

While recounting Nadir Şah's campaigns, Ali Emîrî does not limit himself to a simple chronological presentation of events. Instead, he offers detailed evaluations of military strategies, geographical conditions, and political consequences. This narrative approach brings him closer to the role of a chronicler rather than that of a conventional poet biography author. His emphasis on the strategic importance of Musul and Kars reveals a strong historical consciousness and an Ottoman-centered perspective in his interpretation of events.

Another striking aspect of the work is the documentation of historical events through poetry. Ali Emîrî includes *qasidas* and chronogrammatic poems written by contemporary poets during or after Nadir Şah's campaigns and treats these poems as historical documents. As a result, historical events are conveyed both through the prose narration of the poet biography author, who evaluates the events retrospectively, and through the poetic voices of poets who directly witnessed or closely experienced these events. This dual-layered narrative structure provides valuable insights into the spirit of the age, social perceptions, and the psychological atmosphere of the period.

Nevertheless, Ali Emîrî's approach to historical events cannot be considered entirely objective. In the poet biography, Ottoman figures are often idealized, whereas Nadir Şah is generally depicted using harsh and negative expressions. This tendency indicates that the author's national and patriotic sentiments play a decisive role in shaping the narrative. However, such subjectivity does not diminish the historical value of the text; on the contrary, it enhances its importance by reflecting the mentality, ideological stance, and collective consciousness of the period in which it was written.

In conclusion, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* demonstrates that poet biography texts are not merely biographical and literary compilations but also original sources in which historical events are discussed in considerable detail. Ali Emîrî's narration of the Musul and Kars campaigns within the Hâlid entry clearly illustrates that poet biography literature occupies a significant position at the intersection of history and literature. In this context, poet biography texts should be regarded as multidimensional sources that deserve attention not only in literary history studies but also in historical research.

Kaynakça

- Adivar, A. (2011). Tarih ve biyografya. *Tarih Dergisi*, 2(3-4), 1-6.
- Ali Emîrî (1328). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* (C. 1). Dersaadet: Matba'a-yı Âmidî.
- Aristoteles (2012). *Poetika-şîir sanatı üstüne*. (S. Rıfat, Çev.) İstanbul: Can Yay.
- Beyatlı, Y. K. (1971). *Edebiyata dair*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Bilkan, A. F. (2009). *Osmanlı şîiri'ne modern yaklaşımlar*. İstanbul: Timaş Yay.
- Bilkan, A. F. (2010). Tefeül ile ad verme geleneği ve Emir Timur'un adı. *Millî Folklor*, 85, 133-137.
- Canatak, A. (2022). Edebiyat tarih ilişkisi ve edebî eserin tarihselliği üzerine tartışmalar. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi* 6(1), 16-25. doi:10.48066/kusob.963883.
- Canım, R. (2016). *Divan edebiyatında türler*. Ankara: Grafiker Yay.
- Çınarcı, M. N. (2014). Herat ekolü tezkirelerinden XVI. yüzyıl şu'ara tezkirelerine şairlerle ilgili bilgi edinme kaynakları. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9(3), 507-540. doi:10.7827/TurkishStudies.6505.
- Dağlar, A. (2014). Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'in kaynakları ve kültür tarihine kaynaklığı. A. Kılıç vd. (Ed.), *Uluslararası VIII. İllâsik Türk edebiyatı sempozyumu* içinde (s. 137-150). Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yay.
- Dikmen, M. & Çetin, K. (2016). Klâsik Türk edebiyatında tefe'ül geleneği ve kitap falının şiire yansması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 49, 191-204. doi:10.9761/JASSS3687.
- Eren, A. (2014). Alî Emîrî'yi okumak. A. Kılıç vd. (Ed.), *Uluslararası VIII. klâsik Türk edebiyatı Sempozyumu* içinde (s. 170-192). Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yay.
- Eraslan, K. (1990). Ali Emîrî Efendi. *Erdem*, 6(16), 235-238.
- Es-Sakkâr, S. (2020). Musul. *İslâm ansiklopedisi* (C. 31, 361-363). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Gençboyacı, M. (2012). Diyarbakır'dan İstanbul'a Ali Emîrî Efendi. *Şarkiyat*, 7, 210-247.
- Göger, V. (2023). Bir geleneğin sefere yansması: Osmanlı savaşları ve tefeül. *İslami İlimler Dergisi*, 18(2), 123-137. doi:10.34082/islamiilimler.1411023.
- Gündüz, A. (2020). Musul. *İslâm ansiklopedisi* (C. 31, s. 363-367). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İpşirli, M. (1993). Celîlî. *İslâm ansiklopedisi* (C.7, s.268-269) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İsen, M. (2000). Tezkireler sadece biyografi kaynakları değil aynı zamanda eleştiri tarihimizin de kaynaklarıdır. *İlmi Araştırmalar*, 0 (10), 157-160.
- İsen, M. & Horata, O. (2009). Tarihi gelişim. M. İsen (Ed.), *Eski Türk edebiyatı el kitabı* içinde (s. 60-155). Ankara: Grafiker Yay.

- Kadiođlu, İ. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/125212,ali-emiri-tezkire--i-suara--yi-amidpdf.pdf?0>.
- Kaplan, M. (1990). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergah Yay.
- Karahan, A. (1997). Hâmî-i Âmidî. *İslâm ansiklopedisi* (C.15, s. 458). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kılıç, F. (2007). Edebiyat tarihimizin vazgeçilmez kaynakları: şair tezkireleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 543-564.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kızılkaya, O. (2018). Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile Musul ve çevresinde mücadelesi (XVIII. yüzyılın ikinci çeyreği). T. Akay & S. Tekir (Ed.), *Tarihi Süreçte Musul ve Musul Sorunu* içinde (s. 151-168). İstanbul: İdeal Kültür Yay.
- Okuyucu, C. (2010) *Divan edebiyatı estetiği*. İstanbul: Kapı Yay.
- Özcan, A. (2006). Nâdir Şah. *İslâm ansiklopedisi* (C.32, s. 276-277). İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Pala, İ. (2004). *Akademik divan şiiri araştırmaları*. İstanbul: Kapı Yay.
- Wellek, R. & Warren, A. (2011). *Edebiyat teorisi*. İstanbul: Dergah Yay.